

kelâm

ABDÜLKERİM B. HEVÂZİN EL-KUŞEYRÎ'NİN
BİR RİSÂLESİ

Yrd. Doç. Dr. Süleyman Akkuş*

Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'nin hayatı ve eserlerinden¹ bahseden klasik biyografi çalışmalarında yer alan *Şikâyetü Ehli'sünne bi hikâyeti mâ nâlehüm min ehli'l-mihne* isimli risâlesi, 445/1054 senesinde Selçuklu veziri Tuğrul Bey zamanında meydana gelen olayların ardından 446/1055 yılında kaleme alınmış bir eserdir. Eser Kastamonu Kütüphanesi 2713/9 numarayla kayıtlı yazma nüshası esas alınarak Dr. Muhammed Hasan tarafından Pakistan'da 1964 yılında Kuşeyrî'nin diğer iki risalesiyle birlikte yayımlanmıştır². Risâlenin bilinen bir diğer yazma nüshası Tacikistan Mevlâna Yakup Camii'ndedir³. Tamamı ayrıca Sübkî'nin *Tabakâtü's-şafiiyyetil-kübrâ*'sında da yer almıştır⁴. İbn-i Asâkir (ö.571/1176) ise risâlenin baş tarafını⁵ halkın avam tabakasının kelâm ilmi karşısındaki durumunun yer aldığı kısmını, bu ilme karşı "cahil veya kötü niyetli gruplar"ın⁶ zikredildiği bölümünü⁷ ve son kısmını⁸ çeşitli vesilelerle kitabında iktibas etmiştir.

Muhammed Hasan eserin Kastamonu yazma nüshası ve *Tabakât*'ta yer alan şekliyle karşılaştırmasını yapmış, dipnotlarda eserde yer alan hadislerin ravileri hakkında açıklayıcı bilgiler vermiş, metinde geçen âyet ve sûrelerin numaralarını göstermiş ancak hadislerin tahrirlerini yapmamıştır.

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Eserin yazılma gayesi Kuşeyrî'nin yaşadığı dönemde meydana gelen siyasal ve kültürel olaylar sonucu Eş'arî'ye nispet edilen bir takım yanlış düşüncelere cevap vermek, tartışmalara konu olan bazı meselelerde kendi görüşlerini dile getirmektir.

Kuşeyrî'nin yaşadığı asır Abbâsîlerin siyasi bakımdan zayıfladığı bir dönemi izler. Abbâsî devletinin zayıflaması ve yıkılmasıyla bir çok devlet ya da beyliğin tarih sahnesine çıkışı ilk Müslüman Türk devletleri olan Karahanlılar'ın (326/609-840/1212) ortaya çıkması, Gazneliler'in sultan Mahmud ve oğlu Sultan Mesud'la (433/1041) en parlak devrini yaşamaları bu dönemin temel siyasal olaylarındandır. Sultan Mesud sonrası Tuğrul Bey ve veziri Amîdül Mülk el-Kündürî 'nin (ö.455/1063) iktidarda kaldığı yıllar, aralarında Kuşeyrî'nin de bulunduğu önemli bir çok ilim adamının düşünceleriyle mahkum edildikleri, komutan Arslan Besaîrî'nin Bağdatta idareyi ele alarak Fâtîmîler adına hutbe okuttuğu, selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in Abbâsî hanedanını bu tehlikeden kurtardığı, Buveyhîler'in saltanatının sona erdiği yıllar olmuştur⁹.

Hakimiyet ve saltanat kavgalarının yapıldığı bu dönemde halkın tasvibini kazanmak, yapılan çekişmelere meşruiyet kazandırmak amacıyla mezhep farklılıkların ötesinde İslâm düşüncesine aykırı bir takım görüşler ilave edilmiş; üstelik Ehl-i sünnet'in önemli kollarından biri olan Eş'a'rî mezhebi, İslâm dışı batıl fırkalara nisbet edilmeye, camilerde lanetlenen aykırı düşüncelerle aynı düzeyde tutulmaya çalışılmıştır. Muhtemelen siyasi çekişmelerle hakimiyeti elinde tutmak düşüncesiyle yapılan bu tarz bir davranış, gerçek İslâm düşüncesini savunan âlimleri harekete geçirmiş, Mu'tezile, Cehmiyye, Kerrâmiyye, Hâşeviyye gibi mezheplerin sebep olduğu yanlışların müslümanların kalplerini nasıl yaraladığını dile getiren reddiyelerin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Kuşeyrî ve Beyhakî de bu dönemin tepkisini yazdıkları ve İslâm ülkelerinin değişik bölgelerine gönderdikleri reddiyelerle açık bir şekilde ortaya koymuşlardır¹⁰.

Kuşeyrî'nin bu risalesi dönemin kültürel ortamını belirlemesi, kelâm ilmi ve bazı konularda görüşlerini ortaya koyması, diğer mezheplerin benimsedikleri düşüncelerin yanlışlığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. O, bu risalesinde sırasıyla Kerrâmiyye'nin problem haline getirdiği peygamberlerin kabirlerinde diri ve nebî olmasına ilişkin görüşlerini, nübüvvet hakkındaki düşüncelerini tenkit ederek, ku-

yamet gününde iyilik sahiplerinin taatlarına mükafat, günah ve küfürlerine karşılık ceza vermesinde Allahın üzerine bir zorunluluğun olmadığını beyan etmekte, Mu'tezile'nin bu konudaki düşüncelerinin yanlışlığını ispatlamaya çalışmaktadır. Yine Allah'ın kelâm sıfatının kadîmliğine, Kur'an'ın özelliklerine, Hz. Musa- Kelâmullah ilişkisine, Eş'ârîler'in avam müslümanların imanlarını geçersiz saydığı iddiası, Eş'ârîler'e nispet edilen diğer bazı düşüncelerin doğru olmadığına, Kelâm İlmini'nin özelliklerine ve Ashab-ı hadîs'in bu konudaki görüşlerinin yanlışlığına işaret etmekte, kendi görüşlerinin doğruluğunu delillendirmeye gayret etmektedir.

O, risâlenin temel konularından biri olan Kelâm İlmi'nin Ku'ran'da yer almadığına ilişkin Ehl-i hadîsin ileri sürdüğü itirazlara ise bu ilmin fıkıh, sarf, nahiv gibi diğer ilimlerde olduğu gibi kendine özgü ıstılahlarının olduğunu, Kur'an'ın bir çok ayette insanın düşünmesine bir çağrıda bulunduğunu, onun gerekli olduğunu Kitap ve Sünnete aykırı olmadığını belirtmekle cevap vermektedir. Bu yönüyle risale Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin *İstihşanu'l-havd fi İlmi'l-kelâm*'ındaki bazı konularla ortak bir özellik taşır¹¹. Onun dile getirdiği Kelâm İlmi'nin Kur'an'da yer almadığı, kelâm metodunun İslamî temellere dayanmadığı iddiası yalnızca kendi döneminde yaşanan problemlerden biri değildir. Rey ve te'vile dayalı bu metot genel bir kabul görmekle birlikte, zaman zaman tenkitlere maruz kalmış, Kur'an ve Sünnette yeri olmayan bir konuda gösterilmeye çalışılmıştır¹².

Kuşeyrî'nin bu konudaki tavrı ise açıktır. Ona göre Kelâm İlmiyle uğraşmanın bid'at sayılması, Selefin yoluna muhalefet olduğunun ileri sürülmesi ilmi yeter-sizliğe sahip Haşeviyye'nin tavrını sergilemekten başka bir şey değildir. Ayrıca Selefin istidlâl ve tefekkür yolunu benimsemedikleri, Kur'an'da Kelâm İlmi'ne işaretin bulunmadığı tarzındaki düşünceler de sağlıklı değildir. Bu anlamda Kur'an'da bir çok âyetin yer alması, Kelâm'ın kendi kavramlarını oluşturması İslâm'ın ruhuna aykırılıkta teşkil etmez. Aksine bu, o ilmin gelişmesinin doğal bir sonucudur.

Risâle'nin tercümesinde, Pakistanda el-ma'hadu'l-merkezî li'l-ibhâsi'l islamiyyenin Kuşeyrinin diğer iki risalesiyle (*Tertîbu's-sülûk*, *Ahkâmû's-semâ*) birlikte yayımladığı Muhammed Hasan neşrinin Beyrut ofset baskısı esas alınmıştır. 'Sübkî'nin *Tabakât*'ında yer alan farklı anlamlara gelebilecek kısımların tercümesini ise dip notlarda göstermeye çalıştık. Metin içinde yer alan hadislerin isnad zincirleri tercüme

edilmemiş, tahriçleri dip notlarda gösterilmiştir. Eserin muhakkiki tarafından hadis ravileri ve senedleri hakkında dipnotlarda verilen bilgiler tercümede dikkate alınmamıştır.

Bir Eş'arî savunması olarak nitelendirilebilecek tercümesini sunduğumuz Kuşeyrî'nin bu risalesinin, Kelâm İlmi'ni savunması, yazıldığı dönemin kültürel ve inançla ilgili konularını dile getirmesi yönünden Eş'arî'nin adı geçen risalesiyle mukayese edildiğinde oldukça önemli olduğu anlaşılabacaktır.

Şikayetü Ehli's-Sünne bi Hikayeti mâ Nâlehüm min Ehli'l-Mihne:

Belâları az ihsanı çok, verdiği hükmünde âdil, sevdiklerine karşı ikramı bol, düşmanlarından intikam alan, hakkı izah ve beyan ederek dinine yardım eden, iftirâ ve iftiracıları yok eden, batılın kökünü kazıyan, alimlerin lisanıyla bidatları açığa çıkaran, hikmet sahiplerinin beyanlarıyla şüpheleri aydınlatan, sapkınlara bir süre mühlet veren ancak ihmal etmeyen ve yarın herkese kendi amelinin muktezâsınca karşılık veren Allah'a hamd olsun. Tevhidi bildirdiği için ona hamd eder; O'ndan koyduğu sınırlara riayet etme mükellefiyetini yerine getirme konusunda bize muvaffakiyet ihsan etmesini dileriz. Söz ve fiilde hatadan, saçmalıktan, sapkınlıktan ve sürçmeden bizi muhafaza buyurmasını efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v) ve karanlığın fenerleri olan âline, ademoğlunun imamları olan ashabına salatta bulunmasını niyaz ederiz. "Şikayetü ehli's-sünne bi hikayeti ma nâlehüm min ehli'l mihne" olarak isimlendirdiğimiz bu kıssa, sıkıntının yayılması, mağlûbun feryatları, üzücü felaketin açıklanması, önemli gündemin zikri, itibar zedeleyici ifadenin beyanı, sureti haktan görünürek kalpleri yaralayanların şerrini bildirmektedir. Nitekim Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî bu risaleyi bütün İslam ülkelerindeki seçkin bilim adamlarına göndermiştir.

İmdi; Allah bir şeyi irade ettiği zaman, onu takdir eder. O'nun yürüttüğünü kim tutabilir, sona bıraktığını kim öne alabilir, O'nun hükmüne kim karşı gelip de-ğıştirebilir? Kim O'na galip gelip de O'nu yenebilir. Asla! Bilakis Allah Tealâ birdir, kahhar, yüce ve Cebbâr'dır.

H. 445.yılıının başlarında takdiri ilahi gereği Nisabur bölgesinde ortaya çıkan olaylardan birisi din ehlinin sabrını taşırdı. Hatta öyle ki hak dini mensupları şiddet-

li nefretlerine devam ediyor, çılgınlıklarını açıktan açığa ortaya koyuyor, şikayetine kulak verenlere Allah Teâlâ rahmetini bolca ihsan ediyor ve göğün melekleri onu dinledikçe üzüntüleri artıyordu. Tüm bunlar dinin imamı, yakının feneri, sünneti ihya eden, bid'atı ortadan kaldıran, hakkın müdafii, halkın nasihatçisi, kendisinden razı olunan pâk Ebu'l-Hasen el-Eşârî'ye yapılan lanetin sonunda meydana geldi. Allah onun ruhunu yüceltsin ve kabrini rahmetiyle doldursun (sulasın) ki, O, dini en açık hüccetlerle müdafaa etmiş Mu'tezile ve diğer bid'atçıları yok etmede en açık bir metot takip etmiş ömrünü hakkı müdafaa etmekle geçirmiştir. Ölümünden sonra doğuruyu dile getiren, doğruya tanıklık eden kitaplarını müslümanlara bırakmıştır. Ebû Ali ed-Dekkak'ın -Allah kendisine rahmet etsin-fakih Ebû Ali Zahid b. Ahmed'den rivayetle şöyle dediğini işittim: Ebû'l-Hasen el-Eşârî -Allah Rahmet etsin-¹³ başı kucağımdayken öldü. Ruhu boğazından çıkarken bir şey¹⁴ söylüyordu. Başımı ona yaklaştırdım. Kulağıma gelenleri dinliyordum. Şöyle söylüyordu: "Allah Mu'tezileye lanet etsin. Batılı hak gösterdiler, yakıp yıktılar".

Ebû'l-Hasen el-Eşârî (r.h), Allah'ın alimlere vermiş olduğu görevi yerine getirerek sapık ve bidat ehline cevap vermek suretiyle usûlü'd-dîn konularında söz söylüyordu. Doğru yoldan sapmaları nedeniyle bid'atçılar ve zındıkların sapkınlıklarını ortaya çıkarmaya ve dini savunmaya çalışıyordu.

Üstad Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ubeydullah eş-Şirazî es-Su-fî'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle dediğini duydum: Ebû Abdullah b. Hafîf'in bazı arkadaşlarının- Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun - dediklerini duydum: Gençlik günlerimde Ebû'l-Hasen el-Eşârî'yi (r.h.)görmek için Basra'ya gittim ve Ebu Abdullah b. Hafîf'in haberi bana geldiğinde karşımda güzel görünüşlü, parlak bir ihtiyar gördüm. O'na, Eşârî'nin evi neresidir, dedim. O'nu niçin görmek istediğimi sordu. Ben de onunla görüşmeyi arzu ettiğimi ve onu sevdiğimi söyledim. Bu cevabım üzerine: "Yarın buraya erken gel" dedi. Ve şöyle devam etti: Ben de ertesi günü erkenden gittim. Onu gördüğümde izledim. Şehrin bazı ileri gelenlerin evine girdi. Gördüklerinde konumuna saygı gösteriyorlardı. Orada bir grub ulemanın tartışmalı toplantısı vardı. Onu baş köşeye oturtular. Söze başlanıldığında bir adam itiraz etmeye ve onunla münazaraya başladı. Nihayet cevap vermede karşısındakini susturdu. Böylece ilmine ve fesahatine şaşırdım. Yanımda bulunanlardan birine "bu şeyh kimdir?" diye sordum. Ebû'l-Hasen el-Eşârî'dir, dediler. Kalktıklarında onu iz-

ledim. Bana iltifatta bulunarak, Ey oğulcuğum¹⁵ diyerek, Eşârî'yi¹⁶ nasıl bulduğunu sordu. Ben de, Ey efendim! Eşârî olması gibidir, fakat bir mesele var, dedim. Söyle yavrucuğum dedi. Ben de, fazilet konusunda sizin konumunuz, yüceliğiniz daha yüksek iken size sorulmuyor da başkasına soruluyor, dedim. Bunun üzerine o da şunları söyledi: Prensip olarak bunlarla konuşmuyoruz. Fakat, Allah'ın dini konusunda doğru olmayan bir konuya daldık'larında Allah'ın üzerimize farz kıldığı hakka karşı olanlara cevap verme yükümlülüğümüzü yerine getiriyoruz. Nitekim seleften mütekekkim ashab-ı hadis ehlinin; muhaliflerine, şüphe içersinde olanlara ve yoldan sapmışlara karşı cevap verme hususunda izledikleri yolda böyleydi.

Kerîm olan Allah falanın zamanında¹⁷ -Allah ıslah etsin- ehl-i islama büyük bir ihsanda bulundu. Tuğrul Bey, padişah olunca, sünneti ihya ve dini müdaafa ederek, ehl-i bidatla mücadele etmeyi ihsan edince geride, ehl-i bidat fırkalarından hiç biri kalmadı. Keskin kılıçla hepsinin kökünü kazıdı. Onları zelil etti ve yerin dibine batırdı. İzlerini tamamen ortadan kaldırdı. Ehl-i batılın kalpleri bu afetlere tahammül etmekten sıkıntıya düştü, bu acının ulaştığı boyutlardan sabırları taşı¹⁸. Herkesin gözü önünde dilleriyle lanetlemek belasına düşar oldular. Tüm genişliğine rağmen başlarına gelen sıkıntılar nedeniyle yer yüzü onlara dar geldi. Bir şekilde kendilerini kandırıp, bir tür aldatmaca ve yanıltmanın içinde olduklarını düşünüp bir kolaylık bulacaklarını zannettiler ve o kişinin¹⁹ huzuruna iftirayla çıkıp Eş'ârî'ye kötü görüşleri nispet ettiler. Eş'ârî'den kitaplarının hiç birinde bir harfin bile bulunmadığı ve yine ilk zamanlardan günümüze dek aynı görüşte olanların veya muhaliflerinin eserlerinde hiç bir şekilde görülmediği sözleri naklettiler. Aksine bütünüyle yaptıkları, Eş'ârî hakkında söylenilen düzmece tasvirler ve temeli olmayan iftirallardır. Hz. Peygamberin bize ulaşan hadislerinden biri de, "utanmıyorsan dilediğini yap"²⁰ sözüdür. Bu haksızlığı meclis-i âliyye -şerefini²¹ arttırsın-götürdüğümüzde bu tuzağın üzerindeki perdeyi kaldırdık. Eş'ârîlerin ağızından bu sözlerin duyulmadığını, kitaplarında bu cümleden her hangi bir şeyin yer almadığını kelâmcıların görüşlerini toplayan eserlerde de bu kabil sözlerden hiç birisinin rivayet edilmediğini anlattık. Buna karşılık bize verilen cevap, şuydu: Biz bu sözleri, bu şekilde söyleyen Eş'ârî'nin lanetlenmesini ima ediyoruz. Eş'ârî eğer bunu ifade etmemiş²² ve bu söylenenlerden hiç bir şey söylememişse, söylediğimizden dolayı size²³ bir şey gerekmez ve yaptığımızdan dolayı da her hangi bir zarar gelmez.

Bunun üzerine biz de şunu söyledik; anlattığınız ve tarif ettiğiniz Eş'ârî'yi Allah, henüz yaratmamıştır. Eş'ârî hakkında bunları söyleyenlerin durumu, selef imamlarının bid'atı din edindiklerini anlatan ve onların durumunu dalâlet ve hataya nispet edenlerin durumu gibidir. Bu konuda ona bir şey denildiğinde, ben ancak benim kendisine nispet ettiğimi söyleyen, bu söylediğimi din edinen ve o hal üzere ölen kimse için söyledim, der. Akıllı kimse böyle bir cevaba razı olmaz, buna göz yummaz ve bunu görmezlikten gelmez. Biz kötülüğü ortadan kaldırmada güzellik prensibini benimsedik. Ne delilimiz dindenildi, ne de bir talebimiz yerine getirildi. Bizimle çağının önde geleni sayılan kimse arasında tavassut etmede bir çıkar yol olmadı. Biz de muhtemel sıkıntıyı, zulmü hoşgörü ile karşıladık. İki grup arasındaki ustulü'd-dîn konusunda bilinen meşhur anlaşmaya güvenerek meclisine gittik. Meclisinden yüz çevirme ve ayrılma da şüphe içinde olmadık. Ancak dinin dağınıklığı ve usul konularındaki ayrılıklar düzeltilmeden bu meclisten ayrılmamada kesin kararlıydık. Hepimizin Mu'tezile ve bidatçılara karşı yek vücud olduğumuzda iki grup arasında usul konusunda her hangi bir ayrılığın bulunmadığında şüphemiz de yoktu. Ona karşı ilk sorumuz şu olmuştur: Eş'ârî hakkında anlatılanlar doğru mudur? Şöyle cevap verdi: "Hayır, ancak ben bu kelâmî meselelere girmeyi doğru bulmuyorum. Bu konuları insanlara yasaklıyorum. Bana göre kible ehlini bu konularla ilgili bir şeyden dolayı lanetlemek doğru değildir. Eş'ârî'den nakledilen bu sözleri, onun söyleyip söylemediğinin bilinmediğini açıkça ifade etti. Sonra konuşma esnasında şunları söyledi: Eş'ârî bana göre bidatçıdır; ve bidat konusunda Mu'tezileden daha ileri gitmiştir." Bunları duyduğumuzda hayretler içinde kaldık ve bu ithamları reddettik. Tahmin ettiğimiz dışında şeyler işittik. Eğer bize haber verilmiş olsaydı doğrulamıyacağımız şeylerle karşılaşmıştık. Eğer rüyamızda görseydik "karma karışık rüyalar (edğâs-u ah-lâm)" diyeceğimiz şeyi gözlerimizle gördük. Sübhanallâh! Nasıl olur da bir adamın görüşünün gerçek yüzünü ve ona nisbet edilenlerin sahih olup olmadığını açıkça bilmediğini ifade ettikten sonra, sözlerini araştırmaksızın onu bidatçılıkla suçlar? Sonra o meclisten ayrıldık.

Eş'ârî'den nefret etmelerinin yegane sebebi buydu. O, kaderin hayrın ve şerrin, fayda ve zararın Allah'tan olduğunu söylemiş; Allah'ın kudret, ilim, irade, hayat, bekâ, semî, basar, kelâm, yüz (veh), el (yed) şeklindeki Celâl sıfatlarının olduğunu kabul etmiştir. Ona göre, Kur'an Allah'ın kelâmıdır ve yaratılmamıştır (gayr-ı mahlûk). Allah Tealâ mevcuddur ve görülmesi caizdir. İradesi murad olunan şey-

lerde geçerlidir. Mu'tezile ve mücessimenin metoduna muhalif bir metod takip ederek usul konularında onlardan farklı görüşler ileri sürdüğü bilinmektedir. Bir konuda Ehl-i kiblenin, mu'tezilenin görüşü dışında bir sözü yoksa ve Eş'arî'nin bu konuda fazla bir görüşü varsa sonuçta Eş'arî'nin sözü batıl, geçersiz olunca mu'tezilenin görüşlerinin doğruluğu mu ortaya çıkar? Her iki görüşte batıl olursa, bu doğrunun ehl-i kible dışında olduğunu açıkça ifade etmekten başka bir şey değil midir? Ümmetin görüşünün mu'tezilî ve eşarî görüşlerinin dışına çıkmadığı bir meselede, çıkmayacağı anlamına mı gelir? Ve bu durum, bütün Eş'arî, Mu'tezile ve Ehl-i kiblenin tamamının lanetlenmesi değil midir? Ey müslüman topluluğu, yardım edin, yardım edin! Dini yok etmeye çalışıyorlar. Müslümanların temel esaslarını ortadan kaldırmayı düşünüyorlar. Yazıklar olsun!

"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Allah mutlaka nurunu tamamlamak ister"²⁴. Şüphesiz Cenab-ı Hak hakkın muzaffer olacağını ve yardımının ortaya çıkacağını, batılın ise silinip yok olup gideceğini vadedmiştir. Eş'arî'nin kitaplarına gelince bunlar her tarafa yayılmış durumdadır. Ehl-i sünnetten iki toplulukça görüşleri bilinmektedir ve meşhurdur. Kim onu bidat ehli olmakla vasıflandırırsa iddiasında gerçeği dile getirmediğini ve yapmış olduğu iftira hususunda bütün Ehl-i sünnetin düşmanı olduğunu bilsin.

Eş'arî ve arkadaşlarından Muhammed (s.a.v.)'in kabrinde nebî, vefatından sonra da Resûl olmadığı konusunda söylenilenlere gelince, bu büyük bir iftira, açık bir yalandır. Eş'arîlerden hiçbirisi böyle bir görüş ileri sürmemiş; tartışma mec lislerinde bu konuda bir şey söyledikleri duyulmamış ve kitaplarında da böyle bir görüşe rastlanılmamıştır. Bu durumda, onların Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kabrinde diri olduğunu kabul etmelerine rağmen onlara böyle bir görüşü nisbet etmek nasıl doğru olur? Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: "Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyiniz, bilakis onlar diridirler, Rableri katında rızıklandırılırlar"²⁵. Allah Teâla şehidlerin rableri katında diri olduklarını haber vermiştir. Peygamberler ise buna, hepsinin (şehitlik)²⁶ rütbelerinin nübüvvete oranla daha aşağıda olması sebebiyle öncelikle layıktırlar. Cenab-ı hak Kur'an-ı kerimde şöyle buyurmuştur: "İşte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, siddîklar, şehidler ve salihlerle beraberdir"²⁷. Şehitlik²⁸ derecesi nübüvvete göre üçüncü sıradadır.

Şehâdetin buna delalet ettiğine dair sahih hadisler ve rivayetler gelmiştir. İbn Mesud'dan rivayetle Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın yeryüzünde dolaşan melekleri vardır. Ümmetimin selamını bana ulaştırırlar"²⁹. Selâmı ancak diri olduğu halde ulaştırabilirler. Yine Enes b. Malik'ten rivayetle Hz. Peygamber şu şekilde buyurmuştur: "Hiç bir peygamber yoktur ki, kırk gün kabrinde ikamet etsin de, ruhu iade edilmiş olmasın"³⁰. Ebu Hureyre'den (r.a) rivayetle de, Resûlullah (s.a.v.) şöyle söylemiştir: "Şüphesiz ki, bana selam veren kimsenin selamını almak için Allah ruhumu iade eder"³¹.

Bu haber de delalet etmektedir ki, meyyit (ölü) ruhu iade edilene kadar (bir şey) bilmez. Yine haber, Nebî (s.a.v.)'in kabrinde diri olduğuna işaret eder.

Ebu Hüseyin Ali b. Muhahmmmed b. Abdullah b. Bısrân, Bağdat'ta bu konuda Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadisi bildirmiştir. Bu hadiste Allah Resûlü şöyle söylemiştir: "Kim kabrimde bana dua ederse onu iştirim, kim de (İçinden) niyet ederek bana dua ederse (bu duası) bana ulaştırılır"³².

Enes b. Malik'ten rivayet edilen bir başka hadiste de Hz. Peygamber şunu söylemiştir: "Bir gece Hz. Musa'nın yanına geldim. "Kesîbu'l-ahmar"a götürüldüğümde onun kabrinde ayakta namaz kıldığını gördüm"³³.

Enes b. Malik'ten rivayete göre, Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ailem ile birlikte iken beni zemmeme götürdüler, göğsüm yarıldı. Sonra zemmeme suyuyla göğsüm yıkandı. Daha sonra içi iman ve hikmet dolu altından bir tas getirildi ve onunla göğsüm dolduruldu. Enes dedi ki: "Resûlullah (s.a.v.) bize göğsündeki yaranın izini gösterdi.

Sonra melek beni dünya semasına çıkardı. Dünya semasına vardığımızda, melek açılması için talepte bulundu.

- (Semanın bekçisi) kimdir o ?
- Cibril.
- Yanındaki kimdir?
- Muhammed (s.a.v.).

- Ona (gelsin diye) haber gönderildi mi?

- Evet.

Bunun üzerine kapıyı açtı. O an, Adem (a.s.), hoş geldin, safa geldin oğul. Hoş geldin, Resûl dedi. Daha sonra melek beni ikinci kat semaya çıkardı. Melek kapının açılması için izin istedi. Bunun üzerine (bekçi) kim o ?

- Cibril.

- Yanındaki kimdir?

- Muhammed (s.a.v.).

- Ona haber gönderildi mi?

- Evet.

Kapıyı açtı. O an Hz. İsa ve Yahya (a.s.) ikisi birlikte: Hoş geldin kardeşimiz, merhaba sana ey resûl, dediler.

Daha sonra melek beni üçüncü kat semaya çıkardı. Melek açılması için izin istedi. Bekçi "kim o"?

- Cibril.

- Yanındaki kimdir?

- Muhammed (s.a.v.).

- Ona haber gönderildi mi?

- Evet.

Kapının açıldığını söyledi. Kapı açılınca Yusuf (a.s.): Hoş geldin. Ey kardeşim, hoş geldin ey "resûl" dedi.

Daha sonra melek benimle birlikte dördüncü kat semaya yükseldi. Bunun da kapısının açılmasını istedi.

- Kim o?

- Cibrîlîm.

- Yanındaki kimdir?

- Muhammed.

- Ona haber gönderildi mi?

- Evet.

- Kapıyı açtı. O an, İdris (a.s) merhaba kardeşim, merhaba resûl, dedi.

Daha sonra melek benimle beşinci kat semaya yükseldi. Onun da kapısını çaldı.

- Kim o?

- Cibrîl.

- Yanındaki kimdir?

- Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem.

- Ona haber gönderildi mi?

- Evet.

Ardından kapının açıldığını söyledi. Kapı açıldığında Harun (a.s.), merhaba ey kardeş! Merhaba ey "resûl" dedi.

Daha sonra melek benimle altıncı kat semaya yükseldi. Melek kapsını çaldı.

- Kim o?

- Cibrîl.

- Yanındaki kimdir?

- Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem.

- Ona haber gönderildi mi?

- Evet.

Bunun üzerine kapının açıldığını söyledi. Musa (a.s) o an, ey kardeşim merhaba, merhaba, sana ey resûl.

Daha sonra melek benimle yedinci kat semaya yükseldi. Bunun da kapısını çaldı.

- Kim o?

- Cibrîl.

- Yanındaki kimdir?

- Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem.

- Ona haber gönderildi mi?

- Evet, gönderildi.

Semanın bekçisi kapıyı açtı. Kapı açıldığında İbrahim (a.s.); merhaba sana ey oğul, merhaba ey Allah'ın Resûlü! dedi..." hadis bu şekilde devam ediyor.

Bu hadis peygamberlerin kabirlerinde diri olduklarına delâlet etmektedir.

Enes b. Malik'ten rivayetle de Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

"Peygamberler kabirlerinde diridirler. Namaz kılarlar"³⁴.

Peygamberimiz (s.a.v.)'in diri olduğu sabit olunca, diri olanın ya alim olması, ya da cahil olması gerekir. Nebî (s.a.v)'in cahil olması ise doğru değildir. Zira Cenab-ı Hak Hz. Peygamberin sıfatı konusunda şöyle buyurmaktadır: " Arkadaşınız sapmadı, azmadı"³⁵. Ve yine bir diğer ayette de "Resûl Rabb'inden kendisine indirilene inandı"³⁶ buyurulmuştur. Böylece onun "mü'min" olduğu nübüvvet mertebesinin şerefli bir rütbe derecesinin yüksek bir konum olduğu, Rasulü Allah (s.a.v)'in şeref ve rütbesinin de sonsuza dek artacağı sabit olmuş olur. Bu durumda O, nasıl olur da ârif ve nebî olmaz?

"Resûl" kelimesi, "Feûl" vezninde, "mürsel" manasınadır. Lügatta başka bir benzeri yoktur. "İrsal", "Kelâmullah (Allah'ın kelâmı) tır". Allah'ın kelâmı ise "ka-

dîm”dir. O, yaratılmazdan önce Allah’ın irsaliyle resûldü. Allah’ın kelâmının bakî ve kadîm oluşu ve Allahın kelâmının, peygamber göndermesinin geçersizliğini ileri süren görüşün muhal olduğunu ortaya koymasından dolayı, O, günümüzden ebediyete kadar “resûl”dür. Allah Resûlü (s.a.v.)’e “ne zaman peygamberdin?” diye sorulmuş, cevap olarak “Ademin çamuru sertleşmeye yüz tutmuşken”³⁷, diye cevap vermiştir. İrbad b. Sariye’den gelen rivayette Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ademin çamuru sertleşmeye yüz tutmuşken, ben peygamberlerin sonuncusuydum.” Meyseretü’l-fecr’den gelen rivayette ise; “Ey Allah’ın resûlü ne zaman peygamberdin? dedim, bunun üzerine O da şöyle dedi: “Adem ruh ve cesed arasındayken”

Eğer aslı astarı yokken bu mesele nereden çıktı denilirse, buna cevap olarak şöyle denilir. Bazı Kerrâmîler-Allah kabirlerini ateşle doldursun, kanaatimce öyle de yapmıştır-, arkadaşlarımızdan bir kısmını ilzam ettiler ve şöyle söylediler: Ölen kimse ölüm halinde hissetmediği ve bilmediği zaman, Nebî (s.a.v)’in kabrinde mümin olmaması gerekir. Çünkü iman, marifet ve tasdiktir. Ölüm ise bu durumu ortadan kaldırır. İlim ve tasdik olmadığı zaman O’nun imanı da olmaz. Mümin olmayan da nebî olmaz. Zira onlara göre iman, kişinin ikrar etmesidir. Onların bu sözü, Allah Teala’nın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Dediler ki: Evet (belâ)”³⁸, hitabından dolayıdır. “Belâ”sözlerinin bâkî, imanın da bu olduğunu iddia ettiler. Onlara göre ölüm anında ölü hisseder ve bilir, “belâ” sözünün kendisi de bâkîdir.

Bu görüşleri, zayıflığı ve bozukluğuyla birlikte, ilzam ettikleri konularda bizim için bağlayıcı değildir. Çünkü bize göre, Resûlullah (s.a.v.) “diridir”, “hisseder” ve “bilir”. Ümmetin amelleri kendisine arz olunur. Açıkladığımız üzere, kendisine Salat ve selam ulaştırılır. Özellikle Eşarî, “ölü, hissetmez ve bilmez” ifadesini kullanmamıştır. Kerrâmîler hariç, Mu’tezile ve diğer kelâmcılardan hiç biri”ölü, hisseder ve bilir” dememiştir. Kerrâmîler’in dışında, “iman’ın, mücerred bir ikrardan ibaret” olduğunu ve “belâ” sözünü söylememiştir. Her ne kadar bir çokları bazı arazların bakiğini söylemiş olsa da, onların dışında hiç kimse “belâ” şeklindeki bu ikrarın mevcut olduğunu dile getirmemiştir.

Eşarî’lerin bu konulardaki düşünceleri, zayıflık ve dayanaklarının geçersizliğiyle birlikte, diğer tüm insanların yaklaşımı gibidir.

Biliniz ki³⁹, hasmını iddiasıyla ilzam etmeğe kalkışarak”bu mezhebinize göre

uygundur, illetinizin muhtevası sizi bağlar, diyerek mezhep sahibine görüş izafe etmek suretiyle bu falancının mezhebidir demek doğru değildir.

Bunun örneği, şunu yapanın durumu gibidir. Hanefî mezhebine göre, seferde 'hamr'la abdest almak caizdir. Çünkü, hanefilere göre, bir vafından dolayı nebîzle abdest caiz görüldüğü için, aralarındaki müskir (sarhoşluk verme) olma illetindeki ortaklık nedeniyle "hamr"la da abdeste cevaz vermeleri gerekir. "Seferde suyun yokluğu durumunda 'hamr'la abdest almak caizdir" diyerek böyle bir ilzâmın hanefî mezhebine nisbet edilmesi doğru değildir.

Aynı şekilde Eşârî'lerin ölünün hissetmeyeceği ve bilemeyeceğinden dolayı, âlim ve nebî olamayacağı görüşünün, peygamber (s.a.v.)'in kabrinde nebî olmadığı düşüncesini ilzam ettireceğini ileri sürmeleri de doğru değildir. Kim böyle bir şey söylerse yalan söylemiş ve sözü batıl olmuş olur. Bu nedenle bu açıklamanın inşaallah bu konudaki yanlış anlaşılmayı (karışıklığı) ortadan kaldıracığı bilinsin.

Eş'arî'nin "Allah tealâ mutileri imanları ve taatlarına karşılık bir mükafat vermez, kafirleri ve asileri de küfürlerine ve masiyetlerine karşılık azaplandırmaz" görüşünde olduğunu söylemelerine gelince; bu da aynı şekilde bir iftira ve dedikodudur. Kur'an'ı tasdik eden birinden böyle bir sözün söylenmiş olabileceği nasıl doğru olabilir? Cenab-ı hak Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: "Yapmakta olduklarına karşılık..."⁴⁰ ve yine diğer bir ayette "nankörlük ettiklerinden dolayı onları böyle cezalandırdık"⁴¹, bir diğerinde "bunlar Rabbinin yeterli bir mükafatı, bağışdır"⁴². Bir başka ayette ise, "Biz şükredenî mükafatlandırırız"⁴³, buyurulmuştur. Diğer Kur'an-ı kerim ayetlerinde de bu beyan edilmiştir.

Bu konuda bir ihtilaf yoktur. İhtilaf ta'dil ve tecviz konusunda Mu'tezile ve onun görüşünü benimseyenlerdedir. Bu görüşte olanlar mutilerin sevaba nail olmaları ve asilerin azaplandırılmasının Allah tealâ için bir zorunluluk olduğunu; mutilerin itaatının sevaba nail olmalarına, asilerin yapmış oldukları hatalarının da, cezaya müstehak olmalarına bir illet teşkil edeceğini iddia etmişlerdir.

Ehl-i Sünnetten Eş'arî mezhebinde olanlar ve Mu'tezileye muhalif olanların tamamı ise şu kanaattedirler: Allah'a herhangi bir şey vacip değildir. Yaratma O'nun yaratması, mülk O'nun mülkü, hüküm O'nun hükmüdür. Kullarına karşı dilediği şe-

kilde tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Elemi dilediğine ulaştırma ona mahsustur, lezzeti de dilediğine ulaştırır. Mü'min kullarına sevap verir ve onlara cenneti vadeder. O'nun sözü doğrudur. Müminlere mükafat ve sevap vereceği hususunda bir kuşku yoktur. Eğer itaatlarına karşılık sevap vermemiş olsaydı, kulun üzerine bir şey vacip olmazdı. Bunun gibi, Cenab-ı Hak, asilere de masiyetlerine karşılık olmak üzere onları cezaıyla tehdit etmiştir. Kuşkusuz O'nun vaadi haklıdır. Eğer onları azaplandırmamış ve tehdit etmemiş olsaydı, bu caiz olmuş olurdu. O, zatını nitelendirmede "dilediğini yapandır"⁴⁴.

Mutliler için itaatlarının karşılığı olmak üzere kuşkusuz bir mükâfat vardır. Ancak bu, Allah'ın bir lütfudur. Buna hak sahibi olmaları nedeniyle değildir. Asiler için de masiyetlerinin karşılığı olarak, Allah'ın kendilerini bir cezaıyla uyardığı kuşkusuzdur. Fakat bu, hikmetinin gereğidir, buna hak kazanmalarından dolayı değildir. Taatlar ve günahlar sevap ve ikaplar için birer alamettirler. "İlletler" ve "mucipler" (gerekli kılan şeyler) değildirler. Kim bu tarz bir düşüncenin aksine bir şeyi açıklarsa Mu'tezilî ve Kaderci bir yaklaşımı kabul etmiş olur. Allah tealâ cennet ehlinin şöyle dediklerini haber vermiştir: "O (Rabb) ki, lütfuyla bizi asıl oturulacak yurda yerleştirdi"⁴⁵. Ve yine bu konuda şu ayetlerde de açıklamalarda bulunmuştur: " Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı"⁴⁶, "Rabb'in isteseydi yeryüzündeğilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O hal de sen inanmaları için insanları zorlayacaksın mısın?"⁴⁷. Biz dileseydik herkese hidayetini verirdik⁴⁸. Bir diğer ayette de, "Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslam'a açar"⁴⁹ buyurmuştur. Ebu Hüreyre'den gelen bir rivayette Allah resûlü şöyle buyurmuştur: "Sizden hiç birinizin yaptığı ameli kendisini kurtarmaz. Seni de mi ey Allah'ın resûlü, dediler. O da, beni de kurtarmaz, ancak, Allah rahmeti ve mağfiyetiyle ondan beni korur".

Ebu Hüreyre (r.a)'dan gelen başka bir rivayette de Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Sizden yaptığı ameli kendisini kurtaran hiç kimse yoktur. Seni de mi yâ resûlallah! Dediler. O da, beni de kurtarmaz, ancak Allah beni Rahmetiyle himaye eder"⁵⁰ buyurdu.

Bu mesele kader probleminin bir parçasıdır. Ehl-i Hak Allah tealâyâ her hangi bir şeyin zorunlu olduğunu söylemez. Bu konudaki kanaatları şudur: Allah tealâ

kullarına dilediği şekilde hükmeder. Nimetini⁵¹ dilediğine tahsis eder. Dilediğine de elem ve şiddeti lutfeder. Eğer taat ehli için sevap vaad etmemiş olsaydı, hiç bir kim-
senin Allah'tan hak talep etmesi mümkün olmazdı. Yaratıkları azapla imtihan etmiş
olsaydı bu da her hangi bir kınama vesilesi olmazdı.

İbn Deylemî'den (rh) şöyle rivayet edilmiştir: Ubeyb b. Ka'b'a (r.a) geldim
ve kader konusunda bir tereddüdüm var, bana bir şey söyle de kalbimdeki bu tered-
düt giderilmiş olsun, dedim. Şunu söyledi, Allah tealâ yer ve gök ehlini azaplandır-
dığı zaman onlara zulmetmeksizin azaplandırır. Eğer onlara merhamet ederse, onun
rahmeti amellerinden daha hayırlıdır. Eğer sen Uhud dağı kadar altın infak etmiş ol-
san, Allah tealâ kadere inanmadığın sürece bunu kabul etmez. Bilmiş ol ki, başına
gelmeyen hiç bir şey zaten sana isabet etmeyecek ve başına gelen şey de zaten senin
başına gelecektir. Böyle bir düşüncenin aksi bir inançla vefat etme durumunda Allah
tealâ seni cehenneme koyar⁵².

Daha sonra Abdullah b. Mesud'la karşılaştım benzeri bir şey söyledi. Hüzey-
fe b. el-Yemânî ile karşılaştım aynı şeyi söyledi. Zeyd b. Sabit'le karşılaştım, o da ba-
na Hz. Peygamber (s.a.v)'den benzerini söyledi.

Hüzeyfe'den rivayetle Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet olunmuştur:
“İleride ‘kader yoktur’ diyen bir kavim olacaktır. İşte onlar bu ümmetin Mecusileri-
dir. Eğer hastalanırlarsa onlara iade-i ziyarette bulunmayın, öldüklerinde de cenaze-
lerine katılmayınız. Onlar Deccal topluluğudur. Onları Deccal topluluğuna ilhak et-
mek Allah'ın bir hakkıdır”⁵³.

İbn Mesud'dan Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet olunmuştur: Allah te-
alâ Yahya'yı anasının karnında mümin olarak, firavunu da yine anasının karnında ka-
fir olarak yaratmıştır⁵⁴.

Delilleriyle din yolunu açıklayan Allah'a hamd olsun. Kendi yoluna girenleri
Hakka ulaştırdı. Bidat ehlini zelil kıldı. Nihayet batılın galebesiyle kendilerini rezil
rüsvey ettiler. Yalancı halleri ve karıştırdıkları şeyler Ehl-i sünnet alimlerince bilinir
oldu.

Eş'arî konusunda söyledikleri hususlardan biri de Eş'arî mezhebinin Musa

(a.s)’ın Allah’ın kelâmını işitmemiş olduğunu ileri sürmeleridir. Fesübhanallah! Böyle bir iftirayı ileri süren kimse , nasıl utanmadan bunu söyleyebiliyor? Bütün karşı ve taraftar olanlar bunun yalan olduğunu müşahade etmektedirler. Eş’ârî’ye göre işitilmesi caiz olan bir şeyin tanımı onun varlığıdır. Ona göre, Allah’ın kelâmı kadîmdir. Allah Tealâ “ Allah gerçekten Musa ile konuştu”⁵⁵ buyurmuştur. O durumda, Allah’ın kelâmını işitmenin caiz olmadığını nasıl söyleyebilir? Eş’ârî’nin bu konudaki görüşü, peygamber lisanıyla değil, Hz. Musa’yı kendi döneminde vasıtasız bir şekilde kelâm-ı nefsisini işittirmeye tahsis ettiği için. Ancak bunun Allah’ın kelâmının ağaçta yaratılmış olduğunu ve Hz. Musa (a.s)’ın da onu işittiğini söyleyen Kaderiyye’nin metoduyla dile getirilmesi doğru değildir. Eş’ârî şunu demiştir: Eğer Allah’ın kelâmını ağaçta yaratılmış olsaydı onların konuşanın ağaç olduğunu, Hz. Musa’nın, Allah’ın kelâmını değil, ağacın konuşmasını işittiğini söylemeleri gerekirdi. Bu anlatış şu ata sözünde olduğu gibidir: “Hastalığını bana bulaştırdı da, sıvışıp kaçıp gitti”. Kim her hangi birine işitmediği bir sözü nisbet eder de, bu sözü söylediğini ifade ederse bu, iftira ve yalan olmuş olur.

Hiç kimse bu konuda bir şey işitip de Eş’ârî böyle söylüyor diye nakilde bulunmamıştır. Kitaplarında böyle bir şey bulunmaz. Arkadaşlarından hiç birisi de bunu söylememiştir. O konuda Eş’ârî mezhebine mensup hiç kimse münazarada bulunmamıştır. Eş’ârî’nin görüşlerinin yer aldığı kitaplarda buna uygun ya da muhalif bir şey bulunmaz. Onun hakkında bu tarz bir düşüncenin iftira ve yalandan ibaret olduğu bilinmektedir. Allah tealâ ifk hadisesi konusunda şöyle buyurmaktadır: “ Onu duyduğunuzda : “Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Haşa! Bu çok büyük bir iftiradır, demeli değil miydiniz?”⁵⁶. İşte bu durum buna benzer. Din konusunda gevşeklikten ve hayasızlıktan Allah’a sığınırız.

Eş’ârî’nin, Kur’an-ı kerimin iki kapak arasında mushaf halinde olmadığı görüşünde olduğunu söylemelerine gelince, bu da korkunç bir iftiradan, avamın zihnini karıştırmak ve gerçekleri çarpıtmaktan ibarettir.

Eş’ârî olan ve bid’at sahibi olmayan her müslüman “Kur’a’nın Allah’ın kelâmı, mecazi değil, hakiki veçhiyle mushaflarda yazılı olduğunu söyler. Kim mushaflarda yazılı şeklinin Kur’an olmadığını söylerse, istisnasız hatalıdır. Çünkü Kur’an, hakiki şekliyle mushafta yazılmıştır.

Kur'an, Allah'ın kelâmıdır. Kadîmdir, gayr-ı mahluktur (yaratılmamıştır). Ezeli ve kadim olan Allah Kur'an'la mütekellimdir, onunla ebedi mütekellimdir. Kur'an-ı kerimin zatından ayrılması doğru olmadığı gibi, bir mahalle hulul etmesi de caiz değildir. Kelâmın hakiki veçhiyle kitaba yazılı⁵⁷ olması, oraya hulul etmesini ve mütekellimin zatından ayrı olmasını gerektirmez Bu konuda Allah Sübhanehu te-alâ şöyle buyurmaktadır: “Yanlarında ki Tevrat ve (İncil)de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi peygambere uyanlar (var ya)...⁵⁸”. Nebî (s.a.v) hakiki surette Tevrat ve İncil’de yazılmıştır. Aynı şekilde Kur'an-ı kerim de hakiki şekilde mushaflarda yazılmış, müminlerin kalplerinde muhafaza edilmiş (ezberlenmiş), gerçek şekilde müslüman okuyucuların diliyle okunmuş, tilavet edilmiştir. Allah’a da aynı şekilde, mecazi olarak değil, hakiki şekilde mescidlerde ibadet edilmekte, kalplerimizde bilinmekte, dillerimizle zikredilmektedir. İşte bu, Allah’a hamd olsun, açık bir durumdur. Kim bu yoldan saparsa Kaderî ve Mu’tezilîdir. Mu’tezile Kur'an'nın mahluk olduğunu ve mushafa hulul ettiğini söylemektedir. Söylediklerinin bir benzeri şudur: Allah tealâ kelâmını Hz. Musa'ya işittirdiğinde, bu kelâmını ağaçta yaratmıştır. Bu, yanlışlığı ilim erbabınca gayet iyi bilinen Mu'tezilenin saçmalıklarındandır. Basra Kaderiyelerinin reisi olan Cübbai'ye göre, Kur'an bütün mushafların mahallidir ve mushafların çoğalmasıyla artmış eksilmesiyle de eksilmiş olmaz. O bir anda binlerce mushafa hulul etmiştir. Mushaflara ilave yapıldığında, bu onda gerçekleşen bir durumdur. Mushaflar noksanlaştırılıp ortadan kaldırıldığında Allah'ın kelâmı ortadan kalkmış ve noksanlaşmış olmaz. Eğer bu durum geçersiz, birbirine zıd (tenakuz) bir söz değilse, o zaman dünyada “muhal” denecek hiç bir şey yoktur.

Bağdat Mu'tezilîlerine gelince, Allah'ın kelâmı, yaratma anında ârazdı. Bu nedenle onlara göre Kur'an-ı kerim de ârazdır ve arazların bâki olması doğru olan bir şey değildir. Görüşlerine göre, (Allah tealâ için) hakiki veçhiyle şu an mevcut bir kelâm yoktur. O'nun Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirmiş olduğu Kur'an-ı kerim bugün baki ve mevcut değildir. Kim böyle bir bid'ata kapılır da, sonra hasmında bulunmayan bir şeyi ona isnad ederse, Allah onun yarlıgıyıcısı ve onu hesaba çekendir. Bütün ilim erbabı, onun iftira olduğuna şahittir.

“Eş'ârî, avamın tekfir edilmesi görüşündedir” demelerine gelince, bu da aynı şekilde yalandır ve gerçek değildir. Bununla vasıflananın, bu konuda inatçılık yapmanın maksadı, cehaletin yayılmasını teşvik etmektir. Eş'ârî aleyhine bu konuda ellerin-

de bir şey olmayanların durumu, genel olarak aslı olmayan bir şeyi söylemede, bir kazancı olmayanın durumu gibidir. Bu durum aynı şekilde, hakkında bilgileri olmadığı halde Kerrâmiye'nin avama karşı yapmış olduğu çarpıtmalarından biridir. Kerrâmiye şöyle söylemektedir: İman mücerret bir ikrardan ibarettir. Kim ki "iman ikrardır" demezse ona müminle kafir arasını ayırdetme yolu kapanır. Çünkü biz her ikisinin arasını ancak bu ikrarla ayırt ediyoruz. Ehl-i kiblede Kerrâmiye dışında hiç kimse bu suali doğru bulmaz.Yine Kerrâmiye hariç bu soruya cevap vermede bütün Ehl-i kible eşittirler.

Nitekim Ehl-i hadise göre ise İman: Farz olsun, nafile olsun bütün taatları yerine getirmek tahrimi ve tenzihi olsun Allah'ın yasakladığı her şeyden kaçınmaktır.

Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî'ye göre ise iman: "tasdik"ten ibarettir. Bu, Ebu Hani- fe'nin de (rh.) görüşüdür. Bütün avam müslümanlar hakkındaki zan, haber verdiği şeyler hususunda Allah'ı tasdik etmeleri ve ayetleriyle istidlalde bulunarak O'nu tanımlarıdır. İnanç esaslarının ihtiva etmiş olduğu kalplerde gizlenen yakın ve şüpheye gelince, bunu en iyi bilen Allah tealâdır. Hiç kimse, başkasının kalbindekini bilemez. Bu nedenle bütün avam müslümanların zahirde mümin ve müslüman olduklarını kabul eder, haklarında iyi niyet besler, Allah'ın fiilleri konusunda onların da bir anlayış ve akıl yürütmeye dayalı bilgilerinin olduğuna, Allah'ı bildiklerine inanırız. Kalplerinde olanı en iyi bilen ise Allah'dır. İslamî hükümlerden insanlara uygulananların tamamı bizatihi iman değildir. Bir bölge eğer daru'l-islam olur ve orada kafirlerin alametleri (ağyar) bulunmayan bir şahsı bulursak, her ne kadar ondan bir ikrar sadır olmamış olsa bile, kestiğini yer, arkasında namaz kılarız. Eğer ölmüş bulursak, yıkar, namazını kılar ve müslüman mezarlığına defnederiz. Onunla akrabalık bağı kurarız. Kendisinden ikrar duyulmamışsa, ittifakla müslümanların giydiklerini giymiş olması, imanının göstergesi olmuş olmaz. Her ne kadar iman ikrardan başka bir şey olsa da ona, müminlerin ahkâmı uygulanır.

Eğer Allah, "Allah'a ortak koşan kadınlarla inanuncaya kadar, evlenmeyin... Ortak koşan erkekleri de inanuncaya kadar, onları (kadınlarınızla) evlendirmeyin"⁵⁹, buyurmuş ve ikrar ettiğinde biz onun imanına hükmeder ve bunun sonucu olarak ikrarın imandan ibaret olduğu bilinir denilirse, şöyle denilir: Bu soru Kerrâmiye'nin sorusu gibidir. Cevabı Eş'ârî'ye'ye mahsus değildir. İmanın mücerred bir ikrardan ibaret olmadığını söyleyenlerin hepsi bu sorunun cevabında müsterek bir kanaata sahiptirler.

Bu konuda cumhurun cevabı şudur: Biz ikrarıyla zahirde imanına hükmederiz. Doğru yada yalancı olması konusunda durumunun hakikatını en iyi Allah bilir. Bu Allah'ın " temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın"⁶⁰ sözünde olduğu gibidir. Sonra o kadın kesinlikle temizlendim" derse her ne kadar durumu söylediğinin aksine, iç yüzü bilinmeyen gizli bir durum olması caiz olsa da, ona yaklaşmak doğru olur. Yukarıdaki durum da bunun gibidir.

Eğer, Eş'ar'î'nin, "avam kelâm ilmini bilmediği zaman taklit ehlidir dolayısıyla mü'min değildir" görüşünde olduğunu ileri sürerlerse cevap olarak şöyle denilir:

Bu da aynı şekilde bir çarpıtmadır. Bu konuda şunu söyleriz: Eş'ârî imanının sıhhati hususunda onların kelâm ilmi hakkında bazı şeyleri söylemelerini şart koşmaz. Aksine Eş'ârî ve Ehl-i kible den bütün ilim ehli şunu söylemektedir: Mükellefin mabud olan yaratıcıyı tevhidinde delalet eden delilleriyle bilmesi ve O'nun rububiyet sıfatlarını tasdik etmesi gerekir. Amaç, kelâmcıların kullanmış oldukları cevher ve araz gibi lafızların kullanılması değildir. Asıl amaç, Allah tealânın bilinmesini sağlayan nazar ve istidlalin elde edilmesidir. Kelâmcılar bu lafızları yalnızca öğrenenlere bir kolaylık olması ve meselenin anlaşılır hale getirilmesi için kullanmışlardır. Selef-i salih her ne kadar bu lafızları kullanmamış olsalar da, bu, onlar için öğrenimlerinde her hangi bir eksiklik anlamına gelmez. Bu lafızları kullanan halefin bu kullanımı ne hakikat yoluna aykırı ve ne de dinde bir bid'attır. Aynı şekilde sahabe ve tâbiûn sonrası fıkıhcıları da illet, malul, kıyas ve diğer bir takım fikhî lafızları kullanmışlardır. Onların bu lafızları kullanmaları bidat olmamış, selevin kullanmaları da kendileri için bir eksiklik teşkil etmemiştir. Nahivcilerin, sarfçıların ve hadisçilerin durumu da bunun gibidir. Bu gruplardan her birinin kendine mahsus istihlaları vardır.

Eğer kelâm ilmiyle uğraşmak bid'attır ve selevin yoluna aykırıdır derlerse, bu konuda onlara şöyle denilir:

Bu soru Ehl-i kible kelâmcıları dışında yalnızca Eş'ârîye mahsus kılınamaz. Konuya böyle bir yaklaşımda bulunmak, ilim sahibi olmayan Hâşeviyye'nin bir özelliğidir. Ümmetin selevi için ilim yolunu benimsemedikleri, taklitle yetindikleri nasıl var sayılabilir? Selevin özelliklerinin böyle olmasından Allah'a sığınırız. Selev sahâbîler- r.anhüm- hakikatı bilme konusuyla ilgilenmişler, Hz. Peygamberden Allah'ın sıfatlarını işitmiş, Kur'an-ı kerimdeki delilleri, tevhid konularında Hz. Peygamberden

gelen haberleri düşünmüş ve tâbiûn, etbâ-ut- tâbiûn de Hz. Peygamber dönemine yakın olmaları nedeniyle aynı şekilde davranmışlardır. Heva ehli ortaya çıkıp Cehmiyye, Havariç, Mu'tezile ve Kaderiyye'den, bidat ehli olanlar çoğalınca ve bu tür düşünenler bir takım düşünceler ortaya atınca Ehl-i sünnet imamları kendilerini, onların muhalefetlerine karşı koymaya, yollarının uygunsuzluğunu açıklamaya hasretmişlerdir. İnsanların kalpleri, ortaya attıkları şüphelerle ve çevirdikleri entirikalarla tedirgin olmaya başlayınca, Ehl-i sünnet imamları onlara karşı cevap vermeye ve fisklarını (şübhelerini) ortaya çıkarmaya başladılar. Sorularına cevap verdiler, Allah'ın dinini delillerle izah ederek savundular. Allah tealânın "Hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel biçimde mücadele et"⁶¹ buyruğunun gereğiyle hareket ettiler. Tevhid konularında yalnızca Allah'ın Kur'an-ı kerimde muhkem ayetlerde dikkat çektiği hususları söylediler.

Kur'an'da Kelâm ilmi yoktur, diyenin durumuna ise şaşılır. Şer'î hükümlerle ilgili ayetler ve usûlü'd- dîn'le ilgili âyetlerde Kelâm ilmiyle ilgili hususların yeterince ele alındığını ve fazlaca yer ettiğini bulursun. Özet olarak söylemek gerektiğinde, Kelâm ilmi'ni ancak şu iki kişiden biri inkar eder: Bunlardan biri, cahil olan, taklide yönelen ve ilim ehlinin yoluna dahil olmanın kendisine zor geldiği, mütefekkir ehlinin yolundan uzak olan kimsedir. İnsanlar bilmediklerinin düşmanıdır. O bu ilmin mahiyetini öğrendiğinde diğer insanlar da kendisi gibi doğru yolu bulamaması için bunu yasaklamıştır. Kelâm ilmine karşı çıkanlardan bir diğeri de, bozuk inançları ve gizli bidatları bünyesinde barındırarak mezhebinin kusurlarını diğer insanlara bulaştıran inancının çarpıklığı başkalarınca bilinmeyen kimsedir. Bunun yanında alimlerden, böylesi bid'atlerin üzerinden perdeyi kaldıracak, mezheplerinin saçmalığını ortaya çıkaracakların, Kelâm ilmi mütehasısları olduğunu bilmektedir. Kalpazan, paraların sahtesini ve hakikisini birbirinden ayıran, elindeki paraların kıymetini bildiren basiret ve temyiz sahibi sarrafi sevmez. Bu anlamda Allah tealâ da "hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"⁶², buyurmuştur.

Bu fitne Nisabur'da ortaya çıkınca, haberi her tarafa yayıldı. Bütün müslümanların kalplerinde izleri dayanılmaz bir hal aldı. Bir takım iyi niyetli insanların kalplerinde, bazı meselelerde Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî'nin sözleri ve kitaplarında iddia edilenlerin bir kısmının bulunabileceği hususunda bir şüphenin oluşması ihtimalden uzak kalmadı. "Sadece işittiğine inanan hata eder" derler. İşte bu sebeble bu açıkla-

maları sırf bu duyulan şeylerin doğru olmadığını isbatlamak, durumun aydınlığa kavuşması için bu meseleleri bölümler halinde açıkladık. Bunu yaptık ki Ehl-i sünnet'ten konuya vakıf olacak herkes Allah'ın dininin şübhelerden arındırılması hususunda elinden geleni yapsın. Bu samimi bir dua, samimi bir ilgi ve alaka bile olabilir. Her kim ki bizim bu olay hakkındaki görüşümüzü dinlemek suretiyle gönlümüzün derdini hafifletirse ona şükranlarımızı sunarız. Üstelik onun için bu dertle dertlenmesi sebebiyle Allah katından kesin bir sevapta söz konusudur. "Allah, emrini yerine getirendir"⁶³. Yürütmüş olduğu hükümleri yine gerekli kılp icra ettiği, öne aldığı ve sona bıraktığı fiilleri hususunda hamd O'nadır. Allah'ın rahmeti ve selâmı Peygamberimiz Muhammed Mustafa ve onun âline olsun.

Dipnotlar

¹ Bu makalede ele almadığımız Kuşeyrî'nin hayatı, eserleri ve ilmi şahsiyeti hakkında geniş bilgi için bz. Ebü'l-Hasan Abdü'lğafır b. İsmail el-Farisi, el-Halkatü'l-evvel min tarihi Nisabur (*el-Müntehab min'es-Siyak*) neş. Muhammed Kazım el-Mahmudi, ts.; Sübkî, Takryuddin, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Muhammed et-Tanihi - Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire, 1964, V, 471; Süleyman Uludağ, *Kuşeyrî Risalesi*, İst., 1981, s.11-89; Süleyman Akkuş, *Kuşeyrî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri* (Yayınlanmamış doktora tezi), Konya, 1997, s.16-82.

² Sübkî, a.g.e., III, , 400-423

³ Besyuni, İbrahim, *Kuşeyrî, Hayâtuhu, Asâruhu ve Mezhebühü fi't-Tasavvuf*, Kahire, 1972, s.45

⁴ İbn Asakir, *Tebyînu kezibi'l müfterî fi mâ nusibe ile'l- imam Ebil Hasan el- Eş'arî*, Dimeşk, 1399, 2.bsk, s.109-112

⁵ Muhammed Hasan, *er-Resailu'l-Kuşeyriyye*, neş. El-Ma'hadu'l-Merkezî li'l-İbhasi'l-İslamiyye (ofset basım), Menşuratu'l Mektebeti'l Arabiyye, Beyrut, ts., s.1-49.

⁶ Krş. Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, İst. 1981, s. 52-53.

⁷ İbn Asakir, a.g.e, s.357-359

⁸ İbn Asakir, a.g.e, s.112

⁹ K.V.Zettersteen, "Büveyhiler", İ.A., İst, 1993, 11, 843-845; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İst., 1986, III, 327-328.

¹⁰ Beyhakî'nin konuyla ilgili Amidü'l-Mülk el-Kündürî'ye hitaben yazdığı mektub için bz.

İbn Asakir, a.g.e., s. 360.

- 11 bk. Talat Koçyiğit, "Ebü'l-Hasan el-Eş'ârî ve Bir Risalesi", AÜİ.F.D., VIII, 172
- 12 bk. Abdullah el-Herevî, *Zemmül-Kelâm ve Ehlihi*, A.Ü.İ.F. Ktp. nr.7614/1-2
- 13 "Allahın Rahmeti üzerine olsun", Sübkî, a.g.e., s. 402.
- 14 "öldük"diyordu. Sübkî, a.g.e., s. 402.
- 15 "Ey genç", Sübkî. a.g.e., s. 402.
- 16 "ve çalışmasını" Sübkî, a.g.e., s. 402.
- 17 "semavi bir kuvvetle güçlenmiş bulunan sultanın bereketiyle Ki O, sultanlar sultanı yüce padişah, Allah'ın halifesinin sağ kolu kullarının kurtarıcısı Tuğrul bey, Ebu Talib Muhammed b. Mikail'dir Allah ömrünü uzun eylesin, başarılarını devam ettirsin, geleceğini korusun, ona olan nimetlerini devam ettirsin" Sübkî, a.g.e., s. 403.
- 18 "kalpleri sıkıntıya düştü" Sübkî, a.g.e., s. 403
- 19 "Yüce Sultan Tuğrul Bey'in- Allah Muzafferiyetini daim kılsın- huzuruna..." Sübkî, a.g.e., s. 403
- 20 Buharî, "Enbiya" 54; Ebû Davud, "Edeb" 6; İbn Mace, "Zühd", 17, Ahmed b. Hanbel, 4/121, 122, 5/273
- 21 "nurunu" Sübkî, a.g.e., s. 404.
- 22 "bu sıfatı kabul etmiyorlarsa" Sübkî, a.g.e., s. 404.
- 23 "sana" Sübkî, a.g.e., s. 404
- 24 et-Tevbe 9/32.
- 25 Âl-i İmran 3/169.
- 26 "şehidin rütbesinden" Sübkî, a.g.e., s. 406.
- 27 en- Nisa 4/69
- 28 şehidlerin derecesi" Sübkî, a.g.e., s. 406
- 29 Tirmizi, "Deavât" 129, "Rikak" 58; Nesâî, "Schv" 6; Ahmet b. Hanbel, I, 387, 441, II, 251; Darimi, *Sünenü'd-Dârimî*, Pakistan, 1404, no, 2277; Hakim, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, Matbaatü'l haydarabadi'r-rüktn, Hindistan, 1335, II, 421.
- 30 Abdurraif Münavi, *Feyzu'l-kadir Şerh-u Câmii's-sağir*, Beyrut, 1972, V, 501.
- 31 Ahmet b. Hanbel, II, 257; Ebu Davud, "Menâsik", 96; Hadisin benzeri bir rivayeti için bz. Beyhâkî, *Sünenü'l-kübrâ*, Haydarabat, ts. V, 245; Suyutî, *İnbâu'l-ezkiyâ*, s. 45.
- 32 Beyhâkî, *Hayatü'l-enbiya fi kuburihim*, nşr. Necah İvaz Sıyam, (Suyutî'nin "İnba'ul-ezkiya" sıyla birlikte), mansura, ts., s.32; *Şuâbi'l-ıman*, III/213; Bağdâdî, *Tarihu'l-Bağdad*, III, 292; İsfahânî, *Terğîb*, II, 681; Suyutî, *Alâi'l-mecmua*, I, 283; *İnbâu'l-ezkiyâ bi-hayâtü'l-enbiya*, s. 46.
- 33 Müslim, "Fedâilu-musa", 164; Nesâî, "Kıyâmu'l-leyl", 15; Beyhâkî, a.g.e., s. 26.
- 34 Heysemî, *Keşfu'l-Estâr an zevâidi'l-Bezzâr alâ kütüb-i sitte*, (1 nolu dipnot), thk. Habîburrahman el-Azamî, Beyrut, 1984, VI, 147-148; Beyhâkî, *Hayâtü'l-Enbiya*, s. 23; Suyutî, *İnbâu'l-ezkiyâ*, notlarla nşr. Necah İvaz sıyam, Mansura, ts. (Beyhâkî'nin "Hayatü'l-enbiya fi

kuburihim" adlı risalesiyle birlikte), s. 46; Ebu Ya'lâ, VI, 147; İbn. Adî, Ebu Ahmet Abdullah, *el-Kâmil fi duâfâi'r-Ricâl*, Beyrut, 1978, II, 327.

³⁵ en-Necm 53/2

³⁶ el-Bakara 2/285.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, IV, 127-28.

³⁸ el-Araf 7/172.

³⁹ "Allah size merhamet etsin" Sübkî, a.g.e., s. 413

⁴⁰ el-Ahkaf 40/14

⁴¹ es-Sebe 34/17.

⁴² en-Nebe 78/36.

⁴³ el-Kamer 54/35.

⁴⁴ er-Buruc 85/16.

⁴⁵ el-Fatır 35/35.

⁴⁶ en-Nur 24/21.

⁴⁷ Yunus 10/99

⁴⁸ Secde 32/13. Ayetin devamı "cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağımı diye kesin söz çıkmamıştır." Sübkî, a.g.e., s. 414.

⁴⁹ Enam 6/125.

⁵⁰ Buharî, "Rikak", 18; "Münafikin", 71-73, 75-76; İbn Mace, "Zühd", 20; Dârimî, "Rikak", 24.

⁵¹ "rahmetini" Sübkî, a.g.e., s. 414.

⁵² Müslim, "İman", 1; Hadisin değişik rivayetleri için bz. Ahmed b. Hanbel, V, 182, 183, 189.

⁵³ Ebû Dâvûd, "Sünne", 16; İbn Mâce, "Mukaddime", 10; Ahmet b. Hanbel, V, 407.

⁵⁴ el-Münavi, Feyzu'l-kadir, III/449, nr.3933; el-Hindi, *Kenzu'l-ummal*, XI/32436, I/490

⁵⁵ en-Nisa, 4/164

⁵⁶ en-Nur, 24/16.

⁵⁷ "bölümler halinde yazılması" Sübkî, a.g.e., s. 418

⁵⁸ A'raf, 7/157.

⁵⁹ el-Bakara, 2/221.

⁶⁰ el-Bakara, 2/222.

⁶¹ En-Nahl, 16/25.

⁶² Zümer, 39/9

⁶³ Yusuf, 12/21.